

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΙΝΙΚΟΛΟΓΩΝ

Σημείωμα του εκδότη

Κώδιξ Τιμών Ανθρώπων

Σ τον νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, τον «Κώδικα των Τιμών Ανθρώπων» κατά την διάσημη ρήση του Émile Garçon, είναι αφιερωμένο το έβδομο τεύχος των *Nova Criminalia*.

Οι συμβολές που περιέχονται στις σελίδες του δείχνουν ότι ο νέος Κώδικας είναι ώριμο νομοθέτημα. Με τις ρυθμίσεις του αξιοποιεί και προάγει τον φιλελεύθερο προσανατολισμό του προηγούμενου, συνάμα δε εκσυγχρονίζει την δομή και τους θεσμούς της ποινικής δίκης.

Μνημονεύω, ενδεικτικώς, την συστηματική ρύθμιση της προκαταρκτικής εξέτασης σε αυτοτελές κεφάλαιο, την διεύρυνση του ρόλου αλλά και της ευθύνης του εισαγγελέα, την εξομάλυνση της -ανορθολογικά «μεταλλαγμένης» υπό το προηγούμενο καθεστώς- ενδιάμεσης διαδικασίας, την ενίσχυση του δικαιώματος ακρόασης των διαδίκων και την αποτελεσματικότερη προστασία των δικαιωμάτων υπερασπίσεως υπόπτων και κατηγορουμένων.

Εξ άλλου, με την εισαγωγή των θεσμών της ποινικής διαταγής, της αποχής από την ποινική δίωξη και της ποινικής

διαπραγμάτευσης επιδιώκεται η αποφόρτιση του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Η τελευταία αυτή θα επιτρέψει την καλύτερη διερεύνηση των λοιπών υποθέσεων στην προδικασία και την δίκαιη, ίσοις όπλοις, εκδίκασή τους στο ακροατήριο.

Η προσαρμογή στον νέο ΚΠΔ, όπως και στο αδελφό νομοθέτημά του, απαιτεί ασφαλώς σοβαρή προσπάθεια και, προπαντός, την απαγκίστρωση από στρεβλές «ρουτίνες» του παρελθόντος. Θα μπορούσε κανείς να την παρομοιάσει με μια μετακόμιση: Απαιτεί πολύν κόπο και δεν είναι ποτέ απαλλαγμένη από λάθη ή αβλεψίες. Μετά την ολοκλήρωσή της, όμως, τα οφέλη της είναι πολλά και προσφέρονται προς κοινή απόλαυση.

Ας μετακομίσουμε, λοιπόν, στο σύγχρονο οικοδόμημα που μας προσφέρουν οι νέοι Κώδικες!

Ηλίας Γ. Αναγνωστόπουλος
Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων

Σε αυτό το τεύχος

Νέος ΚΠΔ

- 2** Η τύχη των κωδίκων - *Ι. Γιαννίδης*
- 3** Τα δικαιώματα του υπόπτου και του κατηγορουμένου στον νέο ΚΠΔ - *Θ. Δαλακούρας*
- 5** «Αποχή από την ποινική δίωξη υπό όρους», κατ' άρθρα 48 και 49 ΚΠΔ - *Ο. Τσόλκα*
- 6** Η ποινική διαπραγμάτευση κατά τον νέο ΚΠΔ: σύντομη παρουσίαση της ρύθμισης του άρθρου 303 - *Α. Ζαχαριάδης*
- 8** Βελτιωτικές παρεμβάσεις του νέου ΚΠΔ στη διαδικασία στο ακροατήριο - *Α. Τζαννετής*
- 9** Οι επιλογές του νέου ΚΠΔ στο πεδίο των ενδίκων μέσων - *Δ. Συμεωνίδης*
- 12** Οι νέες ρυθμίσεις για την υποστήριξη της κατηγορίας - *Ι. Ανδρουλάκης*

Η τύχη των κωδίκων

Ιωάννης Κ. Γιαννίδης

Ομ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ,

Μέλος της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του ΚΠΔ

Στο σύντομο αυτό κείμενο θα εξετάσουμε καταρχάς τα είδη αρνητικής κριτικής που έγιναν στους κώδικες. Μπορούμε να διακρίνουμε 4 κατηγορίες αντιρρήσεων: α) τις ιδεολογικές - δικαιοπολιτικές, β) τις δογματικές - θεωρητικές, γ) τις τεχνικές - νομικές και τέλος δ) τις πρακτικές - διαχειριστικές. Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι αρκετές φορές πίσω από τον αρχικό χαρακτηρισμό κάποιας αντίρρησης είναι ενδεχόμενο να υποκρύπτεται κάποιο άλλο κίνητρο (π.χ. πίσω από μια δογματική - θεωρητική αντίρρηση μια ιδεολογική - δικαιοπολιτική ή πίσω από μια ιδεολογική - δικαιοπολιτική μια πρακτική - διαχειριστική κλπ.). Για το λόγο αυτό θα προβούμε σε μια περαιτέρω διάκριση, αυτήν της ειλικρινούς ή μη εμφάνισης της αντίρρησης, διακρίνοντας έτσι μεταξύ π.χ. αληθών ιδεολογικών - δικαιοπολιτικών αντιρρήσεων και ψευδοϊδεολογικών επιχειρημάτων, αν και πάλι δεν αποκλείεται κάποια αντίρρηση να έχει

διπλή φύση, δηλαδή να ανήκει αληθώς σε δύο διαφορετικές κατηγορίες. Μια πρόσθετη κατηγοριοποίηση στην οποία θα προβούμε είναι αυτή που γίνεται βάσει της προέλευσης των αντιρρήσεων, στο βαθμό που αυτή είναι γνωστή, αν δηλαδή προέρχονται από τη δικαστική εξουσία (δικαστές - εισαγγελείς), την επιστημονική κοινότητα (καθηγητές-θεωρητικοί νομικοί), τη δικηγορία (σύλλογοι - δικηγόροι)

και τέλος το διοικητικό μηχανισμό (γραμματείς - σωφρονιστικοί υπάλληλοι - διοίκηση δικαιοσύνης κλπ).

Ποια είναι η σχέση όλων αυτών των κατηγοριοποιήσεων με τον τίτλο του άρθρου αυτού; Θεωρώ ότι ο συνδυασμός των παραπάνω κατηγοριοποιήσεων θα αποκαλύψει σε αρκετά μεγάλο βαθμό την προέλευση της βαθύτερης παθογένειας του συστήματος και των πιθανοτήτων υγιούς εφαρμογής των κωδίκων ή της μετεξέλιξής τους στην πρακτική σε κάποιο ενδιάμεσο διαχειριστικό πρότυπο ανίκανο να λύσει τα προβλήματα που επιδιώκουν να λύσουν οι κώδικες.

Ας δούμε λοιπόν ποιο είναι το περιεχόμενο των ειδών αρνητικής κριτικής:

Α) Ιδεολογικές - δικαιοπολιτικές αντιρρήσεις είναι πάντοτε αναμενόμενες και ως ένα βαθμό νόμιμες και κατανοητές. Οι κώδικες δεν είναι ευθέως ιδεολογικό προϊόν αλλά σε κάθε περίπτωση κινούνται μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό χώρο που οριοθετείται από περιοριστικούς παράγοντες, όπως ο χρόνος, η παράδοση του συγκεκριμένου νομικού χώρου, το γενικότερο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον κλπ. Σε κάθε περίπτωση είναι άμεσο προϊόν των σύνθετων ιδεολογικοπολιτικών θέσεων των συντακτών τους με την εκάστοτε αναμενόμε-

νη αντίληψη των παραπάνω περιορισμών και με την απαραίτητη συνεργασία μεταξύ τους. Και είναι χωρίς καμία αμφιβολία φορείς ενδοσυστηματικής ιδεολογίας. Είναι βέβαια αληθές ότι οι ιδεολογικές αντιρρήσεις διατυπώνονται έμμεσα με τη μορφή δικαιοπολιτικών αντιρρήσεων, χαρακτηρίρα τον οποίον επίσης έχουν. Έτσι η αντίρρηση ότι π.χ. ο ΠΚ είναι υπεράγαν επεικής και θα οδηγήσει στη συλλήβδην έξοδο εκ των φυλακών πολλών σοβαρών κακοποιών είναι ευθέως δικαιοπολιτική, όπως άλλωστε και η αντίρρηση ότι επί ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως θα έπρεπε να επιβάλλεται πάντα ισόβια κάθειρξη και όχι εναλλακτικά με πρόσκαιρη κάθειρξη, ή ότι το ανώτατο όριο της πρόσκαιρης κάθειρξης θα πρέπει να ανέλθει από 15 σε 20 έτη. Οστόσο πίσω και από τις τρεις αυτές αντιρρήσεις διακρίνεται η πίστη στην τιμωρητική ιδεολογία του ποινικού Δικαίου. Όχι ότι δεν είναι παραδεκτό να υιοθετεί κανείς αυτήν την ιδεολογία αλλά είναι απολύτως σαφές ότι αυτή αντίκειται στην αντίστοιχη δικαιοπολιτική ιδεολογία των μελών της επιτροπής αλλά και του συνόλου των πολιτικών δυνάμεων που έθεσαν και διατηρούν τους κώδικες σε ισχύ.

Β) Οι δογματικές - θεωρητικές αντιρρήσεις είναι λιγότερες και προέρχονται κυρίως από τον ακαδημαϊκό χώρο και συγκεντρώνονται ορθώς στις μετατροπές του δογματικού μέρους του ΠΚ άρθρ. 1-49. Η πράξη θα «ανακαλύψει» αργότερα τα προβλήματα αυτών των εκ πρώτης όψεως χωρίς μεγάλες πρακτικές επιπτώσεις αλλαγών.

Γ) Οι τεχνικές - νομικές αντιρρήσεις είναι η πολυπληθέστερη κατηγορία αντιρρήσεων και αυτή που συχνά προσέφερε χρήσιμες διορθωτικές παρεμβάσεις ιδίως αυτή τη φορά στον ΚΠΔ που αν και λιγότερο ιδεολογικά «δύσκολος» από τον ΠΚ παρουσιάζει μια πολυπλοκότητα στις προβλέψεις του που δύσκολα μπορεί να φαντασθεί κανείς αν δεν είναι μέλος της επιτροπής.

Δ) Τέλος οι πρακτικές - διαχειριστικές αντιρρήσεις που περιστρέφονται κυρίως γύρω από τους νέους θεσμούς όπως πχ. «Ανεφάρμοστη η κοινωφελής εργασία», «τι χρειάζονται τα ημερήσια πρόστιμα;» «γιατί να καταργηθεί τελείως η μετατροπή;» «είναι δυνατόν η εισαγγελία πλημμελειοδικών να ανταποκριθεί στο βάρος της αυξημένης αρμοδιότητας και της συντάξεως κατηγορητηρίων;» κλπ., αντιρρήσεις που είναι από δικαιολογημένες έως καθόλου δικαιολογημένες αλλά που όλες αποκάλυπτουν την κατάσταση «νευρικής κρίσης» στην οποία έχει περιέλθει το σύστημα που αναγκάζεται να εγκαταλείψει τις παγιωμένες πρακτικές του και τη σχετική αδράνεια.

Η ανθρωπογεωγραφία των αντιρρήσεων αυτών είναι ενδεικτική (είναι βεβαίως σαφές ότι η στατιστική που οδήγησε στον παρακάτω πίνακα είναι περιορισμένης ακρίβειας, αφού ούτε όλες οι αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν είναι γνωστές ούτε όλοι οι χαρακτηρισμοί τους κατανάγκην ορθοί).

Ενώ οι αντιρρήσεις της κατηγορίας γ), οι τεχνικές νομικές αντιρρήσεις, προέρχονται από όλες περίπου τις δυνατές πηγές (βλ. πίνακα), οι αντιρρήσεις της κατηγορίας β), οι δογματικές - θεωρητικές, μόνο από μία ενώ οι άλλες δύο α) και

“Θα εξετάσουμε καταρχάς τα είδη αρνητικής κριτικής που έγιναν στους κώδικες. Μπορούμε να διακρίνουμε 4 κατηγορίες αντιρρήσεων”

δ), οι ιδεολογικές - δικαιοπολιτικές, από τρεις και οι διαχειριστικές - πρακτικές, από δύο. Αντιστοίχως οι πηγές που μετέχουν τριών κατηγοριών αντιρρήσεων είναι οι δικαστές - εισαγγελείς και η διοίκηση, ενώ οι άλλες δύο πηγές μετέχουν μόνο σε δύο πηγές.

Τα συμπεράσματα

ΕΙΔΗ	ΠΗΓΕΣ			
	ΔΙΚΑΣΤΕΣ - ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΙΣ	ΔΙΚΗΓΟΡΟΙ - ΔΙΚ. ΣΥΛΛΟΓΟΙ	ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ (ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ)	ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ
ιδεολογικές - δικαιοπολιτικές	✓	✓		✓
δογματικές - θεωρητικές			✓	
νομικές - τεχνικές	✓	✓	✓	✓
διαχειριστικές - πρακτικές	✓			✓

Οι παραπάνω συνδυασμοί δείχνουν ότι πολλές από τις αντιρρήσεις ανήκουν, όπως προαναφέρθηκε, στη γ) κατηγορία, όπου η απορροφητικότητα των επεμβάσεων είναι μεγάλη και τείνει συνήθως στην άμεση ή και καθυστερημένη βελτίωση του κώδικα. Οι αντιρρήσεις στην κατηγορία β) είναι λίγες και αφορούν καταρχάς τους θεωρητικούς. Ομοίως ενώ δικαστές και δικηγόροι μπορεί να θέτουν δικαιοπολιτικές αντιρρήσεις, αυτές δεν αναμένεται να ανατρέψουν τα δεδομένα του κώδικα αφού σε κάθε περίπτωση ο εφαρμοστής πρέπει να εφαρμόζει το νόμο. Το πραγματικό πρόβλημα θέτει η τέταρτη κατηγορία, όπου η κύρια πηγή αντιρρήσεων είναι οι δικαστές και εισαγγελείς και δευτερεύουσα η διοίκηση (όπως συνολικώς εννοούμε τις κεντρικές διοικήσεις των αρμοδίων υπουργείων και φορέων, δικαστικούς γραμματείς κλπ.). Ο μεγάλος όγκος αυτών των διαχειριστικών - πρακτικών αντιρρήσεων δεν μπορεί να απορροφηθεί νομικά παρά μόνο με την ουσιαστική εγκατάλειψη των κωδίκων και της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Αυτός είναι ακριβώς ο πυρήνας των αντιρρήσεων, οι οποίες μπορούν να καταλήξουν στη δυστοκία της εφαρμογής των αντιστοίχων ρυθμίσεων και στη δυσπραγία συστηματικής κατανοήσεώς τους από τους δικαστές. Είναι ακριβώς αυτής της κατηγορίας οι αντιρρήσεις που ενσωματώνουν την πραγματική «συντηρητική» αντίδραση του συστήματος υπό την έννοια κυρίως της δυσκίνητης γραφειοκρατικής αντίδρασης που «συντηρεί» το παλαιό σύστημα αντιλήψεων, στο οποίο «έτσι έχουμε μάθει», «έτσι δουλεύει σωστά», «γιατί μας βάζουμε να δουλεύουμε χωρίς λόγο» κλπ. κλπ. Η τύχη των κωδίκων θα εξαρτηθεί από τη δυνατότητα απελευθέρωσης από τη νοητικά (όχι εργασιακά) ράθυμη αγκύλωση στα παραδεδομένα, όπως αυτή εκφράζεται από την σε υψηλό βαθμό γραφειοκρατικοποίηση του δικαστικού συστήματος. Το αν είμαι ή όχι αισιόδοξος αυτό δεν μπορώ να το εξηγήσω σε 1100 λέξεις.

Τα δικαιώματα του υπόπτου και του κατηγορουμένου στον νέο ΚΠΔ

Θεοχάρης Ι. Δαλακούρας

Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ,

Πρόεδρος της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του ΚΠΔ

Τα δικαιώματα του υπόπτου και του κατηγορουμένου ρυθμίζονται στις διατάξεις των άρθρων 89 έως 106 του νέου ΚΠΔ. Η θέση και ο ρόλος των διαδικίων αυτών, ως υποκειμένων της δίκης που συμπράττουν στην εξέλιξή της, αντανακλούν τις σύγχρονες αντιλήψεις δόμησης μιας δικαιοκρατούμενης ποινικής διαδικασίας κατά την έννοια των αξιώσεων της ευρωπαϊκής δικαιοταξίας (Οδηγίες 2013/48/ΕΕ και 2016/343/ΕΕ, Νομολογία του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ).

Ειδικότερα:

1) Στο άρθρο 89 ρυθμίζονται τα σχετικά με τον διορισμό και τον αριθμό συνηγόρων των διαδικίων. Στα πρόσωπα για τα οποία προβλέπεται διορισμός συνηγόρου προστέθηκε και ο ύποπτος, καθόσον πλέον οι διάδικοι κατά το άρθρο 70 ΚΠΔ είναι ο ύποπτος, ο κατηγορούμενος και ο παριστάμενος για την υποστήριξη της κατηγορίας.

“ Η θέση και ο ρόλος των διαδικίων αυτών, ως υποκειμένων της δίκης που συμπράττουν στην εξέλιξή της, αντανακλούν τις σύγχρονες αντιλήψεις δόμησης μιας δικαιοκρατούμενης ποινικής διαδικασίας ”

2) Στο άρθρο 90 ρυθμίζονται οι προϋποθέσεις παραίτησης του υπόπτου ή του κατηγορουμένου από το δικαίωμα διορισμού δικηγόρου, σύμφωνα με την αξίωση που απορρέει από το άρθρο 9 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ. Ως προϋπόθεση για την εγκυρότητα της παραίτησης καταγράφεται η προηγούμενη προφορική ή έγγραφη «σαφής και επαρκής ενημέρωση σε απλή και κατανοητή γλώσσα σχετικά με το περιεχόμενο του συγκεκριμένου δικαιώματος και τις ενδεχόμενες

συνέπειες της παραίτησης από αυτό», ώστε να διασφαλίζεται ότι αυτή θα είναι προϊόν της ελεύθερης βούλησης του προσώπου και δεν θα περιέχει όρο ή αίρεση. Ρητά παρέχεται στο εδ. γ', πάντως, η δυνατότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου «να ανακαλέσει την παραίτηση μεταγενέστερα, σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας» και να διορίσει δικηγόρο, αφού τούτο συνάδει με την υπέρτερη αξίωση αποτελεσματικής υπεράσπισης και εν ταυτώ με τη δικαιοσύνη της διαδικασίας.

3) Στο άρθρο 91 ρυθμίζεται το δικαίωμα παροχής δωρεάν νομικής βοήθειας στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο, το οποίο περιλαμβάνει παροχή νομικών συμβουλών και νομική αρωγή και εκπροσώπηση ενώπιον του δικαστηρίου, σύμφωνα με όσα ορίζονται σε σχετικές διατάξεις, δηλαδή τις διατάξεις του ν. 3226/2004.

4) Το άρθρο 92 καθορίζει το δικαίωμα παράστασης των διαδικίων με συνηγόρο σε κάθε ανακριτική πράξη, με εξαίρεση

τις αναφερόμενες σε αυτό εξετάσεις μαρτύρων και κατηγορουμένων.

5) Το άρθρο 93, που αναφέρεται στην αδυναμία παράστασης των διαδίκων, επαναδιατυπώθηκε διορθωτικά, ώστε να προκύπτει σαφέστερα η προτεραιότητα και εν ταυτώ αναγκαιότητα παρουσίας των διαδίκων κατά τη διενέργεια των ανακριτικών πράξεων. Προς τούτο διαλαμβάνεται ότι σε περίπτωση αδυναμίας παρουσίας των διαδίκων «η πράξη μπορεί να αναβληθεί για άλλο χρόνο, αν δεν βλάπτεται η ανάκριση».

6) Το άρθρο 94, που αφορά το δικαίωμα των διαδίκων να απευθύνουν ερωτήσεις και να υποβάλλουν παρατηρήσεις, διατηρήθηκε ως είχε, καθώς δεν κρίθηκε αναγκαία οποιαδήποτε συμπλήρωσή του.

7) Το άρθρο 95 που αφορά το δικαίωμα σε ενημέρωση του υπόπτου ή του κατηγορουμένου, όπως πιστοποιείται αυτό με σχετική υπογεγραμμένη έκθεση, περιλαμβάνει τουλάχιστον την εκεί αναφερόμενη πεντάδα των αξονικών δικαιωμάτων, ήγουν: «α) το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο, β) το δικαίωμα και τις προϋποθέσεις παροχής δωρεάν νομικών συμβουλών, γ) το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την κατηγορία, δ) το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης και ε) το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης». Για λόγους δικαιότερης διεξαγωγής της δίκης και εν ταυτώ για εξασφάλιση της κατ' αντιμωλία διεξαγωγής των δικών προστέθηκε δεύτερο εδάφιο στην παρ. 2 του άρθρου αυτού που διαλαμβάνει ότι «αντικείμενο της ενημέρωσης οφείλει να αποτελεί και η αναφορά των συνεπειών παραίτησης από την άσκηση των δικαιωμάτων», έτσι ώστε να προωθείται με επιμέλεια των κρατικών οργάνων η ουσιαστική ενημέρωση και κυρίως η ουσιαστική συμμετοχή του διαδίκου στην εξέλιξη της δίκης.

8) Το άρθρο 96, που φέρει τον τίτλο «χορήγηση εγγράφου περί των δικαιωμάτων» και ενσωματώνει τις αξιώσεις της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, λειτουργεί συμπληρωματικά προς το άρθρο 95, καθώς ρυθμίζει το δικαίωμα χορήγησης εγγράφου στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο που συλλαμβάνεται ή κρατείται, στο οποίο καταγράφονται τα δικαιώματά του και το οποίο επιτρέπεται αυτός να το διατηρεί στην κατοχή του καθ' όλη τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας του. Μολονότι η αξίωση της αναλυτικής αυτής ενημέρωσης πιθανολογείται ότι θα εμφανίσει σε κάποιες περιπτώσεις σπανιότερων γλωσσών ή διαλέκτων προβλήματα δυσλειτουργίας, η ρύθμιση καθίσταται εφαρμόσιμη με την πρόβλεψη της ενημέρωσης του αλλοδαπού υπόπτου ή κατηγορουμένου «προφορικά σε γλώσσα που κατανοεί».

9) Αντιστοίχως, τις αξιώσεις της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ ενσωματώνει και **το άρθρο 97** που αναφέρεται στο δικαίωμα ενημέρωσης προσώπου της επιλογής του κατηγορουμένου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας. Η χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση ενημέρωση ενός τουλάχιστον προσώπου της επιλογής του κατηγορουμένου για τη στέρηση της ελευθερίας του αποτελεί τον κανόνα, σε εξαιρετικές περιπτώσεις όμως μπορεί να επιτραπεί προσωρινά η ενημέρωση τρίτου προσώπου.

10) Στην ίδια κατεύθυνση, το άρθρο 98 διαρρυθμίζει συμπληρωματικά προς την προηγούμενη διάταξη το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας του. Ιδιαίτερη σημασία για την άσκηση των δικαιωμάτων του αλλοδαπού κατηγορουμένου αποκτά η παρ. 2 που παρέχει σε αυτόν το δικαίωμα να επικοινωνεί, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, με τις προξενικές αρχές του κράτους του οποίου είναι υπήκοος, αλλά και τα δικαιώματα επίσκεψης από τις προξενικές του αρχές, συνομιλίας και αλληλογραφίας μαζί τους και διακανονισμού της νομικής του εκπροσώπησης από αυτές.

11) Στο άρθρο 99 ρυθμίζεται το παραδοσιακό δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου με συνήγορο. Στην παρ. 4 του άρθρου αυτού ενσωματώνεται η αξίωση του άρθρου 4 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ και προστίθεται στο γράμμα του ότι η επικοινωνία του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του είναι απολύτως απόρρητη, καθώς τούτο εναρμονίζεται πλήρως με τις αξιώσεις δικαιοσύνης και δικαιοκρατικότητας της ποινικής διαδικασίας.

12) Περαιτέρω, στο άρθρο 101 τυποποιείται το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο που δεν ομιλεί ή δεν κατανοεί επαρκώς την ελληνική γλώσσα.

13) Στο άρθρο 102 προβλέπεται το δικαίωμα αίτησης διεξαγωγής αποδείξεων το οποίο παρέχει στον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να ζητά με αυτοτελή αιτιολογημένη αίτησή του στον ανακριτή τη διεξαγωγή αποδείξεων προς αντίκρουση της κατηγορίας (ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Poropat κατά Σλοβενίας της 9-5-2017 - αρ. προσφ. 21668/12).

14) Στο άρθρο 103 επαναλαμβάνεται κατά βάση το γράμμα της προϊσχύσασας διάταξης για την προθεσμία προς απολογία, με τη ρητή διαφοροποίηση της παρεχόμενης προθεσμίας όχι πλέον «έως σαράντα οκτώ ώρες» αλλά «τουλάχιστον σαράντα οκτώ ωρών».

“ο πληρέστερος και σαφέστερος επαναπροσδιορισμός των δικαιωμάτων των διαδίκων στο πλαίσιο του νέου ΚΠΔ προωθεί τη δικαιοσύνη της ποινικής δίκης”

15) Στο άρθρο 104 θεσπίζεται αυτοτελώς το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης του υπόπτου ή κατηγορουμένου σε κάθε εξέτασή του. Ρητά εισάγεται, μάλιστα, στην παρ. 3 με την πρόβλεψη ότι «η άσκηση του δικαιώματος σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης δεν μπορεί να αξιοποιηθεί σε βάρος των υπόπτων και των κατηγορουμένων» μια αποδεικτική απαγόρευση αξιοποίησης, η τυχόν παράβλεψη της οποίας επισύρει την απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας λόγω προσβολής του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη. Συνάμα, ωστόσο, προβλέπεται στην παρ. 2 για λόγους οριοθέτησης της απαγόρευσης και του πεδίου εφαρμογής της ότι «η άσκηση του δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης δεν εμποδίζει τη νόμιμη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων, που υπάρχουν

ανεξάρτητα από τη βούληση των υπόπτων και των κατηγορουμένων». Η εν λόγω οριοθέτηση προκύπτει, άλλωστε, ευθέως από τη διατύπωση του άρθρου 7 της Οδηγίας 2016/343/ΕΕ για το τεκμήριο αθωότητας.

16) Τέλος, τα άρθρα 105 και 106 αναμορφώθηκαν, ενσωματώνοντας τις αξιώσεις του άρθρου 3 της ως άνω Οδηγίας

και προβλέποντας αφενός τα δικαιώματα στην αυτεπάγγελτη προανάκριση και αφετέρου τα δικαιώματα στην προανάκριση.

Εν κατακλείδι, ο πληρέστερος και σαφέστερος επαναπροσδιορισμός των δικαιωμάτων των διαδίκων στο πλαίσιο του νέου ΚΠΔ προωθεί τη δικαιοσύνη της ποινικής δίκης και εν ταυτώ την αξιοπιστία της.

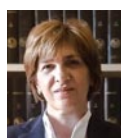
«Αποχή από την ποινική δίωξη υπό όρους», κατ' άρθρα 48 και 49 ΚΠΔ

Όλγα Β. Τσόλκα

Μέλος ΔΣ ΕΕΠ, Επίκ. Καθηγήτρια Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών Παντείου Πανεπιστημίου

I. Γενικές παρατηρήσεις

Με τα άρθρα 48 και 49 ΚΠΔ εισάγεται στο ποινικοδικονομικό μας σύστημα μια εναλλακτική διαδικασία απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Οι εν λόγω ρυθμίσεις θέτουν τις ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις για την περάτωση της ποινικής δίκης τόσο σε πρώιμο στάδιο, δια της δυνητικής αποχής από την ποινική δίωξη (παρ. 1-6 του ά. 48 και παρ. 1-3 του ά. 49), όσο και σε μεταγενέστερο στάδιο, δια της δυνητικής παύσεως της ποινικής δίωξης (παρ. 7 του ά. 48 και παρ. 4 του ά. 49). Κατά τη δογματική σύλληψή τους, το δημόσιο συμφέρον για την ποινική δίωξη ορισμένων πλημμελημάτων και κακουργημάτων ουσιαστικά αντισταθμίζεται από την

εκπλήρωση συγκεκριμένων όρων που δέχεται να αναλάβει ο ύποπτος (ή ο κατηγορούμενος). Επί της αρχής, η συναίνεση αυτή δεν συνιστά εν ταυτώ και ομολογία ενοχής, αλλά μια πράξη αυτοδέσμευσης του καθ' ου προς εκπλήρωση των εκάστοτε όρων, από την τήρηση των οποίων εξαρτάται η οριστική ανάλωση της ποινικής αξιώσεως της Πολιτείας.

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, η εν λόγω εναλλακτική διαδικασία

“το δημόσιο συμφέρον για την ποινική δίωξη ορισμένων πλημμελημάτων και κακουργημάτων ουσιαστικά αντισταθμίζεται από την εκπλήρωση συγκεκριμένων όρων”

κατατείνει στην -υπό όρους- «αποσυμφόρηση της δικαστικής ύλης», «υπηρετεί την αρχή της σκοπιμότητας» ή άλλως «σχετικοποιεί την αρχή της νομιμότητας» και «συνάμα» υλοποιεί κάποιες άλλες αρχές, «όπως της οικονομίας της δίκης και της επιτάχυνσης της διαδικασίας». Οι αναφορές αυτές έχουν πρακτική σημασία, καθόσον η πραγμάτωση των αρχών που διέπουν την οικεία διαδικασία συγκαθορίζει την πρακτική της εφαρμογή, νοηματοδοτώντας το περιεχόμενο της «εξουσιοδότησης» για την περάτωση της ποινικής δίκης και ακολούθως της οικείας εισαγγελικής διάταξης ή δικαστικής αποφάσεως.

Στο πλαίσιο αυτό, αξιοπρόσεκτη είναι η παρατήρηση του Ν. Ανδρουλάκη (Επιτάχυνση της προδικασίας στην ποινική δίκη – με κάθε κόστος; ΠΧρ 2011, σελ. 163) ότι κατά τη θέσπιση

τέτοιου είδους θεσμών αυτό που «πρυτανεύει» είναι «η αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 δ' Συντάγματος) με τα τρία συστατικά της, την προσφορότητα, την αναγκαιότητα (προπάντων αυτήν) και την *stricto sensu* αναλογικότητα». Η αποδοχή και εκπλήρωση συγκεκριμένων όρων αίρει δηλαδή την αναγκαιότητα τιμώρησης κι ως εκ τούτου -σε επίπεδο δικονομικού δικαίου- την αναγκαιότητα δίωξης των οικείων πράξεων. Συναφώς, υποστηρίζεται στη γερμανική θεωρία (Veblau, σε: SK-StPO, εισαγ. των ά. 151 επ., πлаг. 14, 15, ά. 153a πлаг. 16) ότι η εν μέρει ανάλογη διάταξη του άρθρου 153a γερμΚΠΔ δεν μετουσιώνει -σε πρώτη γραμμή- εξαιρέσεις από τον κανόνα της αρχής της νομιμότητας. Στην πραγματικότητα, εισάγει ένα «*nonum*» στο ποινικοδικονομικό σύστημα, ένα «κατά φύση διαφορετικό διαχειριστικό μοντέλο ανάμεσα στην εξατομικεύουσα απονομή της δικαιοσύνης και στην συστημική αποτελεσματικότητα». Κατά τούτο, θεωρώ ότι η παραδοσιακή αντίληψη περί «υποχώρησης» της αρχής της νομιμότητας έναντι εκείνης της σκοπιμότητας δεν επαρκεί εν προκειμένω για την κατανόηση των νέων διατάξεων.

II. Επί των ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων του άρθρου 48 ΚΠΔ

1. Στο πεδίο εφαρμογής της παρ. 1 του άρθρου 48 εμπίπτουν τα μικρής και μεσαίας βαρύτητας πλημμελήματα.

Ουσιαστικές προϋποθέσεις για την έναρξη της διαδικασίας είναι: α) Η ύπαρξη επαρκών ενδείξεων ενοχής, αφού βεβαίως έχει προηγηθεί η διερεύνηση της υπόθεσης. β) Η συναίνεση του υπόπτου να εκπληρώσει έναν ή περισσότερους όρους εντός ορισμένου χρονικού διαστήματος. Όπως προκύπτει από την ενδεικτική απαρίθμησή τους, η επιλογή του «κατάλληλου» όρου συναρτάται με το είδος του εγκλήματος.

2. Οι αυτές προϋποθέσεις ισχύουν και για τα πλημμελήματα (ανεξαρτήτως απειλούμενης ποινής), τα οποία περιοριστικώς αναφέρονται στην παρ. 2 του άρθρου 48. Εδώ προσδιορίζεται, ως (μοναδικός) ενδεδειγμένος όρος, η πλήρης αποκατάσταση της προκληθείσας από το έγκλημα ζημίας, δια της καταβολής του κεφαλαίου και των τόκων. Σχετικώς αρκεί και η δήλωση του παθόντος.

Με την συμπερίληψη των ανωτέρω πλημμελημάτων στο άρθρο 48, ο νομοθέτης προέταξε την περιουσιακή διάσταση της αξιόποινης συμπεριφοράς κι έλαβε υπόψη, ως εμπειρικό δεδομένο, τη «σχέση κοινής αναφοράς» μεταξύ λ.κ. της απιστίας και της ψευδούς βεβαιώσεως (κατά την αιτιολογική έκθεση).

“ η παραδοσιακή αντίληψη περί «υποχώρησης» της αρχής της νομιμότητας έναντι εκείνης της σκοπιμότητας δεν επαρκεί εν προκειμένω για την κατανόηση των νέων διατάξεων ”

Έτσι, ζητήματα συρροής επιλύονται στο πλαίσιο του δικονομικού δικαίου. Η αποκατάσταση της μίας και αυτής ζημίας που προκλήθηκε από την τέλεση των δύο εγκλημάτων -φαίνεται να- αντισταθμίζει το δημόσιο συμφέρον για την δίωξη, ή άλλως καθιστά πλέον μη αναγκαία την κίνηση ή ακόμη και τη συνέχιση της ποινικής δίωξης για τα δύο -αληθώς συρρέοντα- εγκλήματα. Αναλόγως, το ίδιο παρατηρείται και στο έγκλημα της νομιμοποίησης εσόδων. Λαμβάνοντας υπόψη τη συναφή ρύθμιση της παρ. 3

του άρθρου 39 του ν. 4557/2018, η προς αποκατάσταση «ζημία» είναι καθ' ύψος εκείνη του βασικού αδικήματος.

3. Επιγραμματικά, η εν λόγω εναλλακτική διαδικασία χωρίζεται σε δύο μέρη:

α) Στην «προσωρινή» αποχή από την ποινική δίωξη ή «προσωρινή» παύση της ήδη κινηθείσας δίωξης, αφού έχει προηγηθεί μια προπαρασκευαστική διαδικασία, κατά τα γενικώς οριζόμενα στις παρ. 1-3 του ά. 48. Η προβλεπόμενη στην παρ. 4 δυνατότητα αντικατάστασης ή μερικής άρσης των σχετικών όρων αφορά προδήλως μόνον τα πλημμελήματα της παρ. 1 του άρθρου 48.

β) Στην «οριστική» ανάλωση της ποινικής αξιώσεως της Πολιτείας, εφόσον ο καθ' ου έχει εκπληρώσει τους όρους εντός της ταχθείσας προθεσμίας. Στην αντίθετη περίπτωση, συνεχίζεται η τακτική ποινική διαδικασία, η δε αρχική συναίνεση του εν λόγω προσώπου δεν μπορεί να αξιοποιηθεί μετέπειτα σε βάρος του. Για τη διασφάλισή του σκόπιμη θα ήταν η αναλογική εφαρμογή της παρ. 4 του άρθρου 301 ΚΠΔ.

Ρητώς αποκλείεται η κίνηση της εναλλακτικής διαδικασίας, όταν το ίδιο πρόσωπο τελέσει (στο μέλλον) ομοειδές έγκλημα.

III. Επί των ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων του άρθρου 49 ΚΠΔ

Με το άρθρο 49 ΚΠΔ διευρύνονται οι ανωτέρω δυνατότητες στα κακουρήματα του καταλόγου της παρ. 2 του άρθρου 48. Μάλιστα, δια της δυνητικής παύσεως της ποινικής δίωξης, παρέχεται μια «χρυσή ευκαιρία» στον κατηγορούμενο που δεν υπέβαλε αίτημα ποινικής συνδιαλλαγής κατ' άρθρο 301 ΚΠΔ. Και τούτο διότι, εφόσον μεταγενέστερα κριθεί από το δικαστήριο (κατ' ά. 49 παρ. 4) ότι υφίστανται οι σχετικές προϋποθέσεις, η εκ μέρους του αποδοχή και εκπλήρωση των οικείων όρων συνεπάγεται την ματαίωση της ποινικής αξιώσεως της Πολιτείας, χωρίς την επιβολή ποινής.

Επιπρόσθετα, ο νομοθέτης συμπεριέλαβε εδώ τις ακόλουθες ρυθμίσεις:

α) Στις περιπτώσεις «απόπειρας», ως «αποκατάσταση νοείται η χρηματική ικανοποίηση του ζημιωθέντος λόγω ηθικής βλάβης», για το ύψος της οποίας ορίζεται ένα ανώτατο όριο. Περαιτέρω, ειδική πρόνοια λαμβάνεται για τους συμμετόχους, καθώς και για την μη επέκταση της διαδικασίας στα -εκτός του καταλόγου- συρρέοντα εγκλήματα. Ευκαταίες θα ήταν ανάλογες προβλέψεις για τα αντίστοιχα πλημμελήματα του άρθρου 48.

β) Η οριστική αποχή από την ποινική δίωξη (και η οριστική παύση αυτής) εξαρτάται από την εκπλήρωση κι ενός δεύτερου όρου: Την μη τέλεση από τον ύποπτο (ή κατηγορούμενο) ομοειδούς κακουρήματος ή πλημμελήματος εντός τριετίας από την αποδεδειγμένη αποκατάσταση του ζημιωθέντος. Σε περίπτωση παραβίασης του όρου αυτού, η ποινική αξίωση της Πολιτείας αναβιώνει μετά την αμετάκλητη καταδίκη του εν λόγω προσώπου για την δεύτερη χρονικά αξιόποινη συμπεριφορά, με αναλογική εφαρμογή των διατάξεων περί ποινικής συνδιαλλαγής. Έτσι, η συναίνεσή του φαίνεται να λειτουργεί εδώ ως ομολογία ενοχής.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί μια ιδιαίτερη παράμετρος για τα κακουρήματα και πλημμελήματα του ν. 2803/2000 (απάτη σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ): Η επικείμενη έναρξη της λειτουργικής αρμοδιότητας της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας θα έχει επιπτώσεις στην εφαρμογή των εναλλακτικών διαδικασιών, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 40 του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1939 του Συμβουλίου.

Η ποινική διαπραγμάτευση κατά τον νέο ΚΠΔ: σύντομη παρουσίαση της ρύθμισης του άρθρου 303

Αθανάσιος Κ. Ζαχαριάδης

Μέλος ΔΣ ΕΕΠ, Επίκ. Καθηγητής ΑΠΘ,

Μέλος της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του ΚΠΔ

Μία από τις βασικές καινοτομίες του νέου ΚΠΔ είναι αναμφίβολα η εισαγωγή του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης (plea bargaining). Πρόκειται για ένα φιλόδοξο θεσμό που, σε όσες χώρες έχει εισαχθεί, έχει λειτουργήσει με θεαματικά αποτελέσματα για την αποσυμφόρηση των πινακίων των ποινικών δικαστηρίων, ο οποίος άλλωστε είναι και ο βασικός, αν όχι ο μοναδικός, σκοπός θεσμοθέτησής του, παρά τις δογματικές φύσεως αδυναμίες του. Η πραγματικότητα δε είναι ότι, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην από 29.04.2014 απόφαση του ΕΔΔΑ Natsvlishvili και Togonidze κατά Γεωργίας (no 9043/05, παρ. 62), η Ελλάδα ήταν μαζί με την Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν οι μοναδικές χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης, στις οποίες δεν είχε εισαχθεί ο θεσμός της ποινικής διαπραγμάτευσης, το δε Δικαστήριο του Στρασβούργου, με την παραπάνω απόφασή του, δέχθηκε στη συγκεκριμένη

περίπτωση τη συμβατότητα του plea bargaining με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

Στο άρθρο 303 του νέου ΚΠΔ, όπου ρυθμίζεται ο οικείος θεσμός, επιλέχθηκε το κλασικό αγγλοσαξωνικό μοντέλο, στα πλαίσια του οποίου το plea bargaining πραγματοποιείται μεταξύ του κατηγορουμένου (ο οποίος παρίσταται μετά ή δια συνηγόρου) και του εισαγγελέα, σε αντίθεση με άλλα οικονομικά συστήματα, όπου το δικαστήριο έχει τον κυρίαρχο ρόλο του διαπραγματευτή. Και τούτο διότι κρίθηκε ότι η συμμετοχή του δικαστή στη διαπραγμάτευση αφενός μεν ασκεί ιδιαίτερη

“Πρόκειται για ένα φιλόδοξο θεσμό που, σε όσες χώρες έχει εισαχθεί, έχει λειτουργήσει με θεαματικά αποτελέσματα για την αποσυμφόρηση των πινακίων των ποινικών δικαστηρίων”

ψυχολογική πίεση στον κατηγορούμενο κατά την διαπραγμάτευση, επηρεάζοντας υπέρμετρα τη βούλησή του για αποδοχή των κατηγοριών, και αφετέρου θέτει εν αμφιβόλω την αμεροληψία του εάν τελικά δεν επιτευχθεί συμφωνία και ακολουθήσει «κανονική» δίκη.

Η έναρξη της σχετικής διαδικασίας εναποτίθεται αποκλειστικά στην πρωτοβουλία του κατηγορουμένου, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται αφενός μεν το ελεύθερο και ανεπηρέαστο της από-

φασής του και αφετέρου να υφίσταται ένα minimum συμφωνίας της σχετικής ρύθμισης με το τεκμήριο αθωότητας.

Αντικείμενο της διαπραγμάτευσης μπορεί να είναι μόνο η επιβλητέα κύρια ή παρεπόμενη ποινή (sentence bargaining) και όχι οι κατηγορίες που τυχόν απήγγειλε ο εισαγγελέας (charge bargaining), γιατί κρίθηκε ότι το τελευταίο αυτό μοντέλο διαπραγμάτευσης ελλοχεύει τον κίνδυνο του overcharging, στα πλαίσια του οποίου οι εισαγγελικές αρχές απαγγέλλουν κατηγορίες για βαρύτερα ή περισσότερα εγκλήματα ώστε να εξαναγκάσουν τον κατηγορούμενο να αποδεχθεί το έγκλημα που θεωρούν ότι πράγματι διέπραξε. Τέτοιο μοντέλο διαπραγμάτευσης προβλεπόταν στη ρύθμιση του άρθρου 45B παρ. 2 εδάφ. β' του ΣχΚΠΔ/2014 (: όπου χρησιμοποιούνταν και ο αδόκιμος όρος «ποινική συνδιαλλαγή»), πλην όμως δεν ακολουθήθηκε από τη νομοπαρασκευαστική επιτροπή γιατί κρίθηκε ότι αποτελεί ουσιαστικά «παγίδευση», αφού εξαναγκάζει τον κατηγορούμενο να αποδεχθεί την ενοχή του παραιτούμενος από το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης.

Το πεδίο εφαρμογής της ρυθμίσεως του άρθρου 303 ΚΠΔ περιλαμβάνει όλα τα αυτεπαγγέλτως διωκόμενα εγκλήματα, εκτός α) των κακουργημάτων που απειλούνται με ισόβια κάθειρξη, β) των κακουργημάτων του άρθρου 187Α ΠΚ, και γ) των κακουργημάτων που προβλέπονται στο 19ο κεφάλαιο του ΠΚ και στρέφονται κατά της γενετήσιας ελευθερίας και της οικονομικής εκμετάλλευσής της γενετήσιας ζωής. Ο αρμόδιος εισαγγελέας θα πρέπει, όμως, κάθε φορά να κρίνει, με βάση τις περιστάσεις τέλεσης της πράξης και την προσωπικότητα του κατηγορουμένου, αν η συγκεκριμένη υπόθεση είναι κατάλληλη για διαπραγμάτευση. Στα εγκλήματα περιουσιακής φύσεως, για τα οποία μπορεί να λάβει χώρα και ποινική

συνδιαλλαγή κατά το άρθρο 301 ΚΠΔ, ο εισαγγελέας μπορεί να εξαρτήσει την έναρξη της διαπραγμάτευσης από την πλήρη αποκατάσταση της ζημίας ή από τη σοβαρή προσπάθεια του υπαιτίου να αποκαταστήσει τη ζημία. Μ' αυτό τον τρόπο οι δύο θεσμοί (της ποινικής συνδιαλλαγής και της ποινικής διαπραγμάτευσης) μπορούν να συνδυαστούν μεταξύ τους.

Η σχετική αίτηση υποβάλλεται καταρχήν μέχρι την τυπική περάτωση της ανάκρισης ή της προανάκρισης, πλην όμως μπορεί να υποβληθεί και μεταγενέστερα και δη ακόμη και στο ακροατήριο του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου μέχρι την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας.

Η εξασφάλιση της αποτελεσματικής υπεράσπισης των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου επιβάλλει την υποχρεωτική παράσταση του τελευταίου με συνήγορο σε μια διαδικασία διαπραγμάτευσης όχι μόνο στα κακουργήματα αλλά και στα πλημμελήματα. Διαφορετικά, ο κατηγορούμενος, χωρίς να έχει ο ίδιος νομικές γνώσεις, δεν θα μπορεί να συμμετέχει επί ίσοις όροις στη σχετική διαδικασία. Έτσι, κρίθηκε απαραίτητος ο αυτεπάγγελτος διορισμός συνηγόρου εκ μέρους του εισαγγελέα στον κατηγορούμενο, που δεν έχει, από τον σχετικό πίνακα του οικείου δικηγορικού συλλόγου, τόσο στα κακουργήματα όσο και στα πλημμελήματα.

Για την επίτευξη της διαπραγμάτευσης κρίθηκε απαραίτητη η ύπαρξη ομολογίας του κατηγορουμένου. Η δικαιολογητική βάση της απαίτησης αυτής εντοπίζεται στο διαγνωστικό καθήκον του δικαστή, ο οποίος δεν δεσμεύεται από τις αποδείξεις των μερών και την αλήθεια που αυτά παρουσιάζουν, με αποτέλεσμα για να είναι αιτιολογημένη η καταδικαστική απόφαση, που πρόκειται μετά τη διαπραγμάτευση να εκδώσει το δικαστήριο, να είναι αναγκαία η ύπαρξη του αποδεικτικού μέσου της ομολογίας, χωρίς να αρκεί απλά η μνεία σ' αυτήν ενός πρακτικού συμφωνίας.

Προβλέφθηκε ρητά στη διάταξη του άρθρου 303 παρ. 6 ΚΠΔ η δυνατότητα του δικαστηρίου να μειώσει (: όχι όμως και να αυξήσει) τη συμφωνηθείσα ποινή, ενόψει του ότι, εάν υπήρχε

“ η παραπάνω εναλλακτική διαδικασία φιλοδοξεί να αποτελέσει την αφετηρία για μια νέα «μορφή» ποινικής δίκης ”

πλήρης δέσμευσή του από τη συμφωνηθείσα μεταξύ κατηγορουμένου και εισαγγελέα ποινή, θα ανέκυπταν ενδεχομένως ζητήματα συμβατότητας με το άρθρο 96 παρ. 1 του Συντάγματος. Για τους ίδιους λόγους θεσπίστηκε η δυνατότητα του δικαστηρίου αφενός μεν να εξετάζει αυτεπαγγέλτως, χωρίς να δεσμεύεται από το πρακτικό διαπραγμάτευσης,

αν συντρέχουν οι λόγοι που αναφέρονται στο άρθρο 368 περ. β' και γ' ΚΠΔ και σε καταφατική περίπτωση να εκδίδει αντίστοιχη απόφαση, και αφετέρου να ελέγχει το νομικό χαρακτηρισμό της πράξης στο πρακτικό διαπραγμάτευσης και να τον μεταβάλλει μόνο προς όφελος του κατηγορουμένου.

Τέλος, σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας μεταξύ κατηγορουμένου και εισαγγελέα, η διαδικασία συνεχίζεται κανονικά,

η δε αίτηση του πρώτου θεωρείται ως ουδέποτε υποβληθείσα, καταστρέφεται με το σχετικό υλικό και τυχόν αντίγραφα της δεν λαμβάνονται υπόψη σε κανένα στάδιο της δίκης και σε καμία άλλη διαδικασία.

Είναι σαφές ότι η παραπάνω εναλλακτική διαδικασία φιλοδοξεί να αποτελέσει την αφετηρία για μια νέα «μορφή» ποινικής δίκης, όπου ένας μεγάλος όγκος υποθέσεων θα επιλυεται με plea bargaining και στο ακροατήριο θα εισάγονται να εκδικαστούν με την μέχρι σήμερα γνωστή διαδικασία,

αλλά με την αντίστοιχη ταχύτητα, μόνο λίγες υποθέσεις. Το κίνητρο για τον κατηγορούμενο, που ομολογεί την ενοχή του, δεν είναι αμελητέο: οι ποινές που προβλέπονται στο πεδίο συμφωνίας της παρ. 4 του άρθρου 303 ΚΠΔ είναι αισθητά μειωμένες, ακόμη κι αν συγκριθούν με τις μειωμένες ποινές επί αναγνωρίσεως ελαφρυντικών περιστάσεων. Συνεπώς, εναπόκειται στους φορείς της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης (δικαστές, εισαγγελείς και δικηγόρους) η επίτευξη των στόχων της.

Βελτιωτικές παρεμβάσεις του νέου ΚΠΔ στη διαδικασία στο ακροατήριο

Αριστομένης Β. Τζαννετής

Γενικός Γραμματέας ΕΕΠ, Επίκ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Μέλος της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του ΚΠΔ

Ο νέος ΚΠΔ δεν περιορίζεται στην εισαγωγή των νέων εναλλακτικών διαδικασιών, που μεταβάλλουν ριζικά τη φυσιογνωμία της ελληνικής ποινικής δίκης, αλλά συγχρόνως αναμορφώνει και την παραδοσιακή κατ'αντιδικίαν ακροαματική διαδικασία. Οι παρεμβάσεις στην κύρια διαδικασία επιχειρούνται σε δύο επίπεδα: Σε δικαιοκρατικό επίπεδο προσαρμόζεται ο ΚΠΔ στα πορίσματα της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Σε διαδικαστικό επίπεδο ο μηχανισμός της ακροαματικής διαδικασίας υφίσταται ορισμένες βελτιώσεις, προκειμένου να καταστεί περισσότερο λειτουργικός και αποδοτικός. Ειδικότερα:

Α. Δικαιοκρατικές παρεμβάσεις

1. Στο άρθρο 343 παρ. 2 προβλέπεται για πρώτη φορά το δικαίωμα του κατηγορούμενου να ζητεί τον αναγκαίο χρόνο προετοιμασίας, όταν από την αποδεικτική διαδικασία προκύπτουν νέες περιστάσεις, από τις οποίες πιθανολογείται επιτρεπτή μεταβολή της αρχικής κατηγορίας. Η νέα διάταξη καλύπτει ένα θεσμικό έλλειμμα του προϊσχύσαντος ΚΠΔ, υπό το κράτος του οποίου ο κατηγορούμενος επληροφορείτο τη μεταβολή της κατηγορίας το πρώτον με την απαγγελία της καταδικαστικής απόφασης, δηλαδή σε χρόνο κατά

τον οποίον εκ των πραγμάτων αδυνατούσε να ασκήσει το κατοχυρωμένο στο άρθρο 6 παρ. 3 περ. β' ΕΣΔΑ δικαίωμα υπεράσπισης. Το νέο άρθρο 343 παρ. 2 ευθυγραμμίζει το εθνικό δίκαιο με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο σε σειρά αποφάσεών του (βλ. τη θεμελιώδη απόφαση Pelissier/Sassi

“**Σε δικαιοκρατικό επίπεδο προσαρμόζεται ο ΚΠΔ στα πορίσματα της νομολογίας του ΕΔΔΑ.**”

κατά Γαλλίας της 25/3/1999), διαπιστώνει παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 3 εδ. β' ΕΣΔΑ, όταν ο κατηγορούμενος δεν ενημερώνεται για την πιθανολογούμενη μεταβολή της κατηγορίας με συνέπεια να στερείται τη δυνατότητα έγκαιρης και αποτελεσματικής αντίκρουσης της βελτιωμένης κατηγορίας. Πάντως η νέα διάταξη σε αντίθεση με αλλοδαπά νομοθετικά

πρότυπα (βλ. χαρακτηριστικά την § 265 StPO) εξαρτά την παροχή του αναγκαίου χρόνου προετοιμασίας από αίτημα του κατηγορουμένου χωρίς οίκοθεν υπόδειξη του Δικαστηρίου, προκειμένου να αποφευχθούν τοποθετήσεις του Δικαστηρίου, οι οποίες θα μπορούσαν να παρερμηνευθούν ως πρόωρες ή προκατειλημμένες.

2. Στο άρθρο 353 παρ. 1 προβλέπεται ότι η διαρκούσης της συνεδρίασης άμεση κλήτευση και εμφάνιση μάρτυρα, το όνομα του οποίου δεν είχε προηγουμένως γνωστοποιηθεί, επιτρέπεται μόνο εφόσον δεν αντιλέγει ο κατηγορούμενος, διαφορετικά διατάσσεται διακοπή της δίκης έως δεκαπέντε το πολύ ημέρες. Η προϊσχύσασα διάταξη, στο βαθμό που επέτρεπε την αιφνίδια εμφάνιση και κατάθεση μη γνωστοποιηθέντων μαρτύρων, καταστρατηγούσε την προβλεπόμενη στο άρθρο 326 παρ. 1 ΚΠΔ υποχρέωση γνωστοποίησης των μαρτύρων κατηγορίας στον κατηγορούμενο και φαλκίδευε το κατοχυρωμένο στο άρθρο 6 παρ. 3 εδ. β' ΕΣΔΑ υπερασπιστικό δικαίωμα του κατηγορουμένου.

3. Παρατηρείται συχνά στην πράξη το φαινόμενο (ιδίως σε δίκες το αντικείμενο των οποίων απαιτεί ειδικές γνώσεις) να προσκομίζονται από τους διαδίκους στο ακροατήριο προς ανάγνωση για πρώτη φορά έγγραφα, το περιεχόμενο των οποίων μπορεί να επηρεάσει ουσιωδώς την έκβαση της δίκης. Σε τέτοιες περιπτώσεις η παραχρήμα άσκηση του κατ' άρθρο 358 ΚΠΔ δικαιώματος υποβολής παρατηρήσεων επί των αναγνωσθέντων εγγράφων καθίσταται εκ των πραγμάτων δυσχερής, αν όχι αδύνατη. Για να εξασφαλίσει την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος του άρθρου 358 ΚΠΔ – και για την ισότητα των όπλων του αντίστοιχου δικαιώματος του υποστηρίζοντος την κατηγορία – η νέα διάταξη του άρθρου 362 παρ. 3 παρέχει το δικαίωμα στον αντίδικο του διαδίκου που προσκόμισε το έγγραφο, εφόσον δεν είναι εφικτή η άμεση τοποθέτηση επί του αναγνωσθέντος εγγράφου στη διάρκεια της συνεδρίασης, να ζητήσει προς τούτο διακοπή της δίκης μέχρι δεκαπέντε το πολύ ημέρες.

4. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου, που είχε διαμορφωθεί υπό το κράτος του προϊσχύσαντος ΚΠΔ (αρχής γενομένης με την ΑΠ 1286/1999), η ανάγνωση των προδικαστικών καταθέσεων των απόντων κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο μαρτύρων επιτρέπεται, εφόσον ο κατηγορούμενος δεν αντιλέγει στην ανάγνωση. Το κριτήριο της μη εναντίωσης δεν εξασφαλίζει τη γνήσια και με πλήρη επίγνωση των δικονομικών συνεπειών παραίτηση από το κατοχυρωμένο στο άρθρο 6 παρ. 3 εδ. δ' ΕΣΔΑ δικαίωμα εξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας. Εναρμονιζόμενη με την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, κατά την οποία η παραίτηση από τα δικαιώματα της ΕΣΔΑ πρέπει να είναι ρητή και όχι συναγόμενη, το νέο άρθρο 363 παρ. 3 αξιώνει πλέον τη ρητή συναίνεση του κατηγορουμένου στην ανάγνωση της προδικαστικής κατάθεσης με δήλωση που καταχωρίζεται στα πρακτικά. Έτσι αποτρέπεται το ενδεχόμενο η μη εναντίωση (δηλαδή η σιωπή!) του κατηγορουμένου να οφείλεται σε άγνοια της κατοχυρωμένου στο άρθρο 6 παρ. 3 περ. δ' ΕΣΔΑ δικαιώματος.

5. Η προϊσχύσασα διάταξη του άρθρου 365 παρ. 1 ΚΠΔ προέβλεπε ότι ο κατηγορούμενος μπορούσε (κατ'αντιστοιχία προς τα ισχύοντα για τον πολιτικώς ενάγοντα) να υποβάλει

“Σε διαδικαστικό επίπεδο ο μηχανισμός της ακροαματικής διαδικασίας υφίσταται ορισμένες βελτιώσεις, προκειμένου να καταστεί περισσότερο λειτουργικός και αποδοτικός.”

ερωτήσεις σε έτερο συγκατηγορούμενο μόνο με τη μεσολάβηση εκείνου που διευθύνει τη συζήτηση. Η αποστέρηση του συγκατηγορουμένου από το δικαίωμα απευθείας (δηλαδή χωρίς την παρεμβολή του προεδρεύοντος) υποβολής ερωτήσεων προς άλλο συγκατηγορούμενο δεν είναι σύμφωνη με την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο ερμηνεύοντας αυτόνομα την έννοια του όρου «μάρτυρας κατηγορίας» εξομοιώνει με τη μαρτυρική

κατάθεση την επιβαρυντική απολογία του συγκατηγορουμένου (βλ. απόφαση Ferrantelli and Santangelo κατά Ιταλίας της 7.8.1996). Με αυτό το σκεπτικό προστέθηκε στην παρ. 1 του άρθρου 365 τελευταίο εδάφιο, σύμφωνα με το οποίο: «Ο συγκατηγορούμενος έχει δικαίωμα να υποβάλει απευθείας ερωτήσεις στο συγκατηγορούμενο που τον ενοχοποιεί», έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η ακώλυτη και αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος υποβολής ερωτήσεων από τον ένα συγκατηγορούμενο στον άλλο. Μόλις που χρειάζεται να σημειωθεί ότι το δικαίωμα απευθείας υποβολής ερωτήσεων, όπως και κάθε άλλο υπερασπιστικού δικαιώματος, μπορεί να ασκηθεί και από το συνήγορο του επιβαρυνόμενου συγκατηγορουμένου.

Β. Διαδικαστικές – τεχνικές παρεμβάσεις

1. Στο άρθρο 210 διευρύνεται – σε σύγκριση με τον προϊσχύσαντα ΚΠΔ – ο κατάλογος των προσώπων, που δεν εξετάζονται ως μάρτυρες στο ακροατήριο. Σε αυτά εντάσσονται για πρώτη φορά αφενός οι λεγόμενοι «ειδικοί επιστήμονες» του άρθρου 248 παρ. 4 με το σκεπτικό ότι αυτοί δεν πρέπει να διαφοροποιούνται από εκείνους που ασκούν εισαγγελικά ή ανακριτικά καθήκοντα και αφετέρου οι απλώς παραπε-

φθέντες για την ίδια πράξη, οι οποίοι έχουν ισχυρότερο κίνητρο από τους αμετακλήτως καταδικασθέντες να συσκοτίσουν προς όφελός τους την αλήθεια.

2. Σύμφωνα με το άρθρο 332 ΚΠΔ υποχρεούνται πλέον να αντιμετωπίζουν τους παράγοντες της δίκης κατά τρόπο αμερόληπτο, ευπρεπή, απαθή και ψύχραιμο όλοι οι δικαστικοί λειτουργοί (δηλαδή και ο Εισαγγελέας) και όχι μόνο ο δικαστής, όπως προβλεπόταν στην ταυτάριμη διάταξη του παλαιού ΚΠΔ.

3. Στο άρθρο 333 παρ. 2 προστίθεται ένα τελευταίο εδάφιο, που παρέχει στο διευθύνοντα τη συζήτηση τη δυνατότητα να υποβάλει συμπληρωματικές ερωτήσεις στους μάρτυρες, πραγματογνώμονες και κατηγορουμένους, εφόσον τούτο είναι αναγκαίο για την πληρέστερη διασαφήνιση της υπόθεσης.

4. Στο άρθρο 326 παρ. 3 προβλέπεται ότι ο κατηγορούμενος ουδέποτε έχει υποχρέωση να γνωστοποιεί στον εισαγγελέα και στους διαδίκους τους μάρτυρες υπεράσπισης, που κλητεύει ο ίδιος. Καταργείται δηλαδή το παλαιό άρθρο 326 παρ. 3 εδ. β, το οποίο - ασχέτως του ότι είχε ατονήσει στην πράξη - επέβαλε για λόγους δυσεξηγήτους υποχρέωση γνωστοποίησης των μαρτύρων υπερασπίσεως, όταν επρόκειτο για έγκλημα για το οποίο ο νόμος επέτρεπε την απόδειξη της αλήθειας.

5. Σύμφωνα με την προϊσχύσασα διάταξη του άρθρου 364 παρ. 1 ΚΠΔ τα έγγραφα αναγιγνώσκονται στο ακροατήριο μόνο κατά τα ουσιώδη, κατά την κρίση του προεδρεύοντος, σημεία τους. Η αντίστοιχη νέα διάταξη του άρθρου 362 παρ. 1 διατηρεί μεν τον κανόνα της επιλεκτικής ανάγνωσης των ουσιωδών σημείων των εγγράφων, αλλά δίδει προβάδισμα στην σχετική κρίση των διαδίκων και όχι του προεδρεύοντος. Η αναγωγή στην κρίση απάντων των διαδίκων διασφαλίζει την ολόπλευρη ανάδειξη και συνεκτίμηση όλων των κρίσιμων χωρίων των αναγνωστέων εγγράφων. Είναι αυτονόητο ότι αν η κρίση του προεδρεύοντος ως προς το ουσιώδες ή μη ενός τμήματος του εγγράφου διαφοροποιείται από εκείνη των διαδίκων παρέχεται η δυνατότητα προσφυγής στο δικαστήριο.

Οι επιλογές του νέου ΚΠΔ στο πεδίο των ενδίκων μέσων

Δημήτρης Συμεωνίδης

Επίκ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ,

Μέλος της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του ΚΠΔ

Η ρύθμιση των ενδίκων μέσων της ποινικής διαδικασίας συγκροτεί ένα κανονιστικό πεδίο που είχε τύχει εκτεταμένης επεξεργασίας και πολλαπλών διαδοχικών νομοθετικών παρεμβάσεων στο παρελθόν, με ιδιαίτερη μάλιστα εντατικοποίηση την τελευταία εικοσαετία. Στο πλαίσιο του νέου ΚΠΔ διατηρήθηκε κατά βάση το παραδοσιακό μοντέλο των ενδίκων μέσων, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί κανονιστικά και όπως είχε εμπедωθεί νομολογιακά. Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζεται στην ΑιτΕκθ του νέου ΚΠΔ, «η διατήρηση της

δυνατότητας ελέγχου κάθε δικαστικής κρίσης με ένδικα μέσα δεν αποτελεί απλά υποχρέωση που συνδέεται με κανονιστικές επιταγές διεθνών κειμένων προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων (7ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, ΔΣΑΠΔ και διάφορες Οδηγίες), αλλά συνιστά εμπειρομαρτυρημένη κατάκτηση δικαιοκρατικού χαρακτήρα που προωθεί την ορθότητα της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, τόσο προληπτικά, όσο και κατασταλτικά, όπως και την εμπιστοσύνη των πολιτών στην απονομή της δικαιοσύνης».

Επιχειρήθηκε έτσι μια σειρά ουσιαστικών βελτιώσεων στην κατεύθυνση του εξορθολογισμού και του εκσυγχρονισμού των ρυθμίσεων των ενδίκων μέσων, με συνειδητή προσπάθεια

“Στο πλαίσιο του νέου ΚΠΔ διατηρήθηκε κατά βάση το παραδοσιακό μοντέλο των ενδίκων μέσων”

να μην επέλθει -ούτε σε αυτό το κεφάλαιο- μεγάλη αλλαγή στην αριθμηση των άρθρων σε σύγκριση με τον προηγούμενο ΚΠΔ. Το παραδοσιακό σχήμα της έφεσης και της αναίρεσης κατά αποφάσεων διατηρήθηκε. Στο δε πεδίο των βουλευμάτων επιβεβαιώθηκε η ήδη επελεθούσα συρρίκνωσή τους, με τη διατήρηση των δυνατοτή-

των εισαγγελικής έφεσης (άρθρο 479 ΚΠΔ) και αναίρεσης (άρθρο 483 ΚΠΔ), παράλληλα με το στενά πλέον οριοθετημένο δικαίωμα έφεσης εκ μέρους του κατηγορουμένου, για δύο και μόνο ακυρωτικού χαρακτήρα λόγους -την απόλυτη ακυρότητα και την εσφαλμένη ερμηνεία και εφαρμογή ουσιαστικής ποινικής διάταξης, με τη ρητή στο εξής εξαίρεση της εκ πλαγίου παράβασης (άρθρο 478 παρ.Ι ΚΠΔ).

Εστιάζοντας στις πιο σημαντικές μεταβολές που επέφερε ο νέος ΚΠΔ στα ένδικα μέσα, επιβάλλεται να επισημανθούν τα εξής:

Απαλείφθηκαν και αναπροσαρμόστηκαν, όπως ήταν αναγκαίο, όλες οι διατάξεις (ενδεικτικά μεταξύ άλλων: άρθρα 467,468, 521 του προηγούμενου ΚΠΔ) που αφορούσαν αφενός τον αστικώς υπεύθυνο, που έπαψε να αποτελεί πλέον διάδικο και αφετέρου τον πολιτικός ενάγοντα και τις αστικές του αξιώσεις, δεδομένου ότι στο εξής μόνο η υποστήριξη της κατηγορίας είναι επιτρεπτή, χωρίς αστικό σκέλος και αντίστοιχες αξιώσεις.

Με σκοπό την αποφυγή της πολλαπλής υποβολής καταχρηστικών αιτημάτων εκ μέρους των διαδίκων και την αντιμετώπιση του φαινομένου της συστηματικής αναζήτησης του κατάλληλου εισαγγελέα που τελικά θα προβεί στην άσκηση ενδίκου μέσου, προστέθηκαν -στην ορθή κατεύθυνση- ρητές διατάξεις (465 εδαφ. δ' και ε') που περιορίζουν την εκφορά κρίσης σε μία μόνο φορά, τουλάχιστον σε ότι αφορά τα ένδικα μέσα που προβλέπονται υπέρ του εισαγγελέα εφετών και του εισαγγελέα του ΑΠ (σε αντιδιαστολή όμως προς την αντίστοιχη δυνατότητα που δεν απαγορεύεται ρητά για τον εισαγγελέα πλημμελειοδικών).

Ειδικά σε ό,τι αφορά την άσκηση έφεσης εκ μέρους του εισαγγελέα σε βάρος του κατηγορουμένου, όχι μόνο όταν αυτός αθώωθηκε, αλλά σε κάθε περίπτωση που τα εισαγγελικά ένδικα μέσα οδηγούν σε χειροτέρευση της θέσης του,

ρητά προβλέφθηκε στην παρ. 2 του άρθρου 490 ότι απαιτείται ειδική και εμπειροστατωμένη αιτιολόγηση σε κάθε περίπτωση ανεξαιρέτως, τόσο του άρθρου 490, όσο και του άρθρου 489 ΚΠΔ.

Σε ό,τι αφορά τις προϋποθέσεις παραδεκτού της άσκησης των ενδίκων μέσων, σημαντικές μεταβολές επήλθαν τόσο στο πεδίο της νομότυπης άσκησής τους, όσο και της προθεσμίας τους. Στο εξής επιτρέπεται η άσκησή τους όχι μόνο προφορικά, με σύνταξη έκθεσης, αλλά και με την κατάθεση δικογράφου και τη σύνταξη έκθεσης εγχείρισης (άρθρο 474 παρ. 2). Ειδικά η προθεσμία της αναίρεσης αντί για δεκαήμερη, ορίζεται στο εξής σε κάθε περίπτωση εικοσαήμερη και αρχίζει από την καθαρογραφή της απόφασης και την καταχώρισή της στο ειδικό βιβλίο (473 παρ. 2 και 3), ανεξάρτητα πλέον από τον τρόπο άσκησής της -ενώπιον των προσώπων που διαζευκτικά προβλέπει το άρθρο 474 παρ. Ι ΚΠΔ ή με επίδοση δήλωσης στον ΕισΑΠ, η οποία στο εξής επιτρέπεται και στις περιπτώσεις μη καταδικαστικών αποφάσεων (473 παρ. 2).

Ιδιαίτερα σημαντική μεταβολή, ενόψει της πρακτικής δυσχέρειας και της σύστοιχης ανασφάλειας που διαπιστώνεται σχετικά με την παρακολούθηση του ειδικού βιβλίου καταχώρισης των καθαρογραμμένων αποφάσεων, είναι η πρόβλεψη (άρθρο 473 παρ. 3 εδαφ. β') που μεταθέτει τον χρόνο έναρξης της προθεσμίας για την άσκηση αναίρεσης, ειδικά και μόνο για τον κατηγορούμενο, στην αποστολή από τον γραμματέα ενημερωτικού e-mail σχετικά με την καταχώριση της καθαρογραμμένης απόφασης στο ειδικό βιβλίο, εφόσον βέβαια αυτό ζητηθεί εγκαίρως και παραδεκτά. Δηλαδή με δήλωση αμέσως μετά την έκδοση της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης και αντίστοιχη γνωστοποίηση της διεύθυνσης ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, υπό τον πρόσθετο όρο ότι το σχετικό αίτημα θα καταγραφεί στα πρακτικά. Παρά το ότι κινείται στην ορθή

κατεύθυνση, η νέα αυτή ρύθμιση ελέγχεται μάλλον άτολμη, λόγω των ιδιαίτερα φορμαλιστικών προϋποθέσεων που τίθενται για την ενάσκηση του εν λόγω νεωτερικού δικαιώματος του κατηγορουμένου.

Προστέθηκε ρητά στον ΚΠΔ, ως αυτοτελής λόγος αναίρεσης, η παραβίαση και της εκκρεμοδικίας που διεκδικεί πλέον ισοδύναμη προστασία με αυτήν του δεδικασμένου

(510 παρ. Ι περ. ΣΤ'). Αυτοτελή ακυρωτικό λόγο συνιστά στο εξής και η παράνομη απόρριψη της έφεσης κατά αποφάσεων ως απαράδεκτης ή ανυποστήρικτης (άρθρο 510 παρ. Ι περ. Η'). Οι περιπτώσεις αυτές αναζητούσαν δικονομική στέγαση στους βασικούς, περιοριστικά αναφερόμενους αναιρετικούς λόγους, πρωτίστως της υπέρβασης εξουσίας (και της απόλυτης ακυρότητας). Στο εξής απλουστεύεται ο ακυρωτικός έλεγχός τους προκειμένου να προστατεύεται αποτελεσματικότερα το δικαίωμα ακρόασης δια της άσκησης των ενδίκων μέσων.

“Επιχειρήθηκε έτσι μια σειρά ουσιαστικών βελτιώσεων στην κατεύθυνση του εξορθολογισμού και του εκσυγχρονισμού των ρυθμίσεων των ενδίκων μέσων”

Αξιοσημείωτο είναι ωστόσο ότι ο τελευταίος αναιρετικός λόγος καλύπτει κατά κανόνα σφάλματα που ελέγχονταν υπό το πρίσμα της αρνητικής υπέρβασης εξουσίας, όχι όμως και το αντίστροφο. Η εσφαλμένη αποδοχή ενός απαράδεκτου ή ανυποστήρικτου ενδίκου μέσου, εξακολουθεί υπό αυτό το πρίσμα να ελέγχεται ακυρωτικά ως μορφή (θετικής) υπέρβασης εξουσίας.

Διαφοροποιημένη διατύπωση προσέλαβε σε σύγκριση με το παρελθόν η διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 510, η οποία προβλέπει πλέον ότι το ακυρωτικό έχει υποχρέωση να ερευνά τους προβαλλόμενους αναιρετικούς λόγους των στοιχείων Α', ΣΤ', Ζ', Η' και Θ' ακόμη και αν τα πραγματικά περιστατικά που τους θεμελιώνουν δεν (προκύπτει ότι) προτάθηκαν ενώπιον του δικαστηρίου που δίκασε στην ουσία.

Μείζονα σημασία έχει η εγκατάλειψη της πρόσθετης απαι-

τησης να καταφάσκει ότι μόνο παραδεκτός, αλλά και βάσιμος λόγος αναιρέσης για να ληφθεί υπ' όψη από τον Άρειο Πάγο τυχόν παραγραφή που συμπληρώθηκε μετά την έκδοση της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης. Με το άρθρο 50 του ν. 3160/2003 είχε μεταβληθεί το μέχρι τότε αυτονοήτως ισχύον σύστημα και είχε προστεθεί ως προϋπόθεση για την παραγραφή εν επιδικία της αναιρέσης, δηλαδή της παραγραφής που επέρχεται μετά τη δημοσίευση της

αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης, να διαπιστώνεται όχι μόνο το παραδεκτό της αίτησης αναιρέσης, αλλά και η ύπαρξη βάσιμου λόγου σε αυτήν, με σκοπό να περιοριστούν οι περιπτώσεις παραγραφής λόγω της άσκησης αναιρέσης. Η επιλογή αυτή ελέγχονταν ωστόσο αυστηρή, επειδή διαφοροποιούσε χωρίς λόγο την αναιρετική διαδικασία, παρέτεινε ανεπίτρεπτα τον χρόνο της παραγραφής, ενώ εμμέσως παρωθούσε στην απόρριψη των αιτήσεων αναιρέσεων ως αβάσιμων, προκειμένου να μην επέλθει η -κατά την νομοθετική πλέον καταγραφή απευκταία- παραγραφή. Ο νέος ΚΠΔ επανέρχεται με το άρθρο 511 στο καθεστώς που ίσχυε παλαιότερα. Ο ακυρωτικός έλεγχος δεν πρέπει εξάλλου σε καμία περίπτωση να συσχετίζεται με σταθμίσεις που αφορούν το ζήτημα της παραγραφής, η οποία είναι θεσμός δημόσιας τάξης και για τον λόγο αυτόν δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται φοβικά, ούτε από τον νομοθέτη, ούτε από τους εφαρμοστές του δικαίου. Χαρακτηριστικά επισημαίνεται στην ΑιτΕκθ «Η εφαρμογή όμως της παραγραφής δεν δικαιολογείται να γίνεται *a la carte*, αφού και η ανίρεση είναι ποινικό

δικονομικό στάδιο (και μάλιστα τακτικό). Η δικαιοπολιτική σκέψη για την εφαρμογή της παραγραφής (ειρήνευση κοινωνίας, απομάκρυνση από την ερευνώμενη πράξη κλπ.) δικαιολογεί την ισχύ της και στη διαδικασία στον ΑΠ, αφού οι όροι που την επέβαλαν δεν εκλείπουν κατά τον ακυρωτικό έλεγχο της υπόθεσης, ούτε εξαρτάται αυτή από την ουσία της υπόθεσης ή τη διάρκειση των εγκλημάτων».

Περαιτέρω στο άρθρο 515 παρ. 2 ΚΠΔ εξορθολογίστηκε η διαδικασία συζήτησης της αίτησης αναιρέσης, ώστε να εναρμονίζεται με τις αρχές της δίκαιης διαδικασίας και της ακρόασης που υπαγορεύουν σε όλα ανεξαιρέτα τα δικονομικά στάδια ο κατηγορούμενος να έχει τον τελευταίο λόγο, ώστε να μπορεί να αντικρούσει όσα λέγονται σε βάρος του. Διορθώθηκε έτσι το άτοπο της αντιστροφής της σειράς των αγορεύσεων που προβλεπόταν υπό το προηγούμενο κανονιστικό πλαίσιο.

Αξιοσημείωτη είναι η πρόβλεψη (άρθρο 513 ΚΠΔ) σχετικά με την υποχρεωτική κατάθεση γραπτής πρότασης εκ μέρους του ΕισΑΠ, η οποία πρέπει να είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένη σε κάθε περίπτωση, μέχρι την έναρξη της συζήτησης της υπόθεσης ενώπιον του ακυρωτικού και η οποία συνιστά στο εξής προϋπόθεση του παραδεκτού της συζήτησης, σε συνδυασμό με τη θέσπιση αντίστοιχου δικαιώματος των διαδίκων να λάβουν γνώση του περιεχομένου της -προφανώς δε και αντίγραφό της. Ρητή είναι εξάλλου πλέον και η τυποποίηση της δυνατότητας υποβολής υπομνήματος εκ μέρους των διαδίκων -όπως στύπως έμπρακτα συνέβαινε- σε προθεσμία τριών τουλάχιστον ημερών από τη συζήτηση της αναιρέσης (515 παρ. 2 εδαφ. γ').

Άξιες μνείας είναι τέλος και οι διευκρινιστικού χαρακτήρα επαναδιατυπώσεις της ρύθμισης του άρθρου 497 ΚΠΔ, προκειμένου να αρθούν ερμηνευτικές εμπλοκές που αναίτια είχαν προκληθεί σε σχέση με το ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης και τη δυνατότητα χορήγησης αναστολής εκτέλεσης, ιδίως σε ότι αφορά αφενός την αδυναμία επιβολής περιοριστικών όρων στις περιπτώσεις που το ανασταλτικό αποτέλεσμα επέρχεται αυτοδικαίως και αφετέρου τη δικαιοδοσία που έχει σε κάθε περίπτωση το δευτεροβάθμιο δικαστήριο να χορηγεί αναστολή εκτέλεσης της πρωτόδικης απόφασης όχι μόνο με αυτοτελή διαδικασία, αλλά και όταν αποφαίνεται για την αναβολή εκδίκασης της έφεσης.

Υπό αυτά τα δεδομένα, ευχερώς προκύπτει ότι ως προς τη ρύθμιση των ενδίκων μέσων ο νέος ΚΠΔ δεν συνιστά από κανονιστική άποψη *terra incognita*, αλλά μια επαρκώς εξορθολογισμένη και σαφώς βελτιωμένη επανεπεξεργασία του μοντέλου που είχε προηγουμένως σταδιακά διαμορφωθεί. ●

“Το παραδοσιακό σχήμα της έφεσης και της αναιρέσης κατά αποφάσεων διατηρήθηκε. Στο δε πεδίο των βουλευμάτων επιβεβαιώθηκε η ήδη επελθούσα συρρίκνωσή τους”

Οι νέες ρυθμίσεις για την υποστήριξη της κατηγορίας

Ιωάννης Ν. Ανδρουλάκης

Επίκ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας εισάγει σοβαρές και ως επί το πλείστον θετικές αλλαγές ως προς τις προϋποθέσεις συμμετοχής του αδικηθέντος ως διαδίκου στην ποινική διαδικασία. Προς ικανοποίηση της εδραιωμένης, τα τελευταία χρόνια, πεποίθησης σε θεωρία και πράξη για την ανάγκη εκσυγχρονισμού των σχετικών διατάξεων, ο θεσμός της πολιτικής αγωγής αντικαταστάθηκε από εκείνον της «υποστήριξης της κατηγορίας». Ο τελευταίος ήταν ασφαλώς γνωστός και υπό το προγενέστερο σύστημα διεξαγωγής της ποινικής δίκης, μόνον όμως ως διέξοδος για την κατ' εξαίρεση συμμετοχή του αδικηθέντος σε περιπτώσεις όπου αυτός δεν μπορούσε (πλέον) να επιδιώξει κάποια αστική αξίωση (λ.χ. στην κατ' έφεση δίκη κατόπιν έφεσης του εισαγγελέα επί αθωωτικής απόφασης), σε περιπτώσεις όπου υπήρχαν αμφιβολίες ως προς την έκταση του σχετικού δικαιώματος (λ.χ. επί λαθρεμπορικών παραβάσεων καθόσον αφορά στο δικαίωμα παράστασης του Δημοσίου), ή σε περιπτώσεις όπου ο νομοθέτης επέλεγε να παραχωρήσει την δυνατότητα παράστασης και σε τρίτα, μη αμέσως ζημιωθέντα (κυρίως νομικά) πρόσωπα (λ.χ. σε πλειάδα φορέων και οργανώσεων, αλλά και οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο, επί εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος).

“Ο θεσμός της πολιτικής αγωγής αντικαταστάθηκε από εκείνον της υποστήριξης της κατηγορίας”

Με τον νέο Κώδικα η υποστήριξη της κατηγορίας κατέστη ο κανόνας, ούτως ώστε να αποδίδεται πλέον με σαφήνεια, όπως κατ' επανάληψη επισημαίνεται στην Αιτιολογική Έκθεση, ο «προεχόντως ποινικός χαρακτήρας της παράστασης του αδικηθέντος».¹ Ταυτόχρονα, καταργήθηκε και ο ξένος προς την ποινική δίκη και εν πολλοίς περιπεσών σε ακρηστία θεσμός του αστικώς υπευθύνου.

Αυτά, όμως, δεν σημαίνουν ότι η παράσταση του αδικηθέντος απεξαρτήθηκε τελείως από τις αστικές αξιώσεις που οριοθετούσαν προηγουμένως την νομιμοποίησή του ως πολιτικός ενάγοντος. Σύμφωνα με το νέο άρθρο 63 ΚΠΔ, για την υποστήριξη της κατηγορίας μπορούν να παραστούν στο ποινικό δικαστήριο «οι δικαιούμενοι κατά τον αστικό κώδικα σε αποζημίωση ή αποκατάσταση από το έγκλημα ή σε χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης ή ψυχικής οδύνης, ακόμη και όταν από διάταξη νόμου η υποχρέωση για την αποκατάσταση της ζημίας ή την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης ή ψυχικής οδύνης περιορίζεται αποκλειστικά σε τρίτο πρόσωπο».

Ναι μεν λοιπόν ο αδικηθείς δεν χρειάζεται πια να εισάγει αξιώσεις για την αποζημίωση και αποκατάσταση από το έγκλημα ή για τα περίφημα «44 ευρώ με επιφύλαξη» προς ικανοποίηση της ηθικής βλάβης ή ψυχικής οδύνης που υπέστη, γλιτώνοντας και τις σχετικές τυπολατρικές επιπλοκές· η εισδοχή του, όμως, στην ποινική δίκη εξακολουθεί να προϋποθέτει την ύπαρξη αστικής αξίωσης. Διατηρούν, έτσι, την αξία τους οι πάγιες παραδοχές της νομολογίας μας περί ανάγκης αμεσότητας της ζημίας και σύνδεσής της με τον προστατευτικό σκοπό του παραβιασθέντος ποινικού κανόνα – αυτό δε το πρακτικό ζήτημα φαίνεται ότι επηρέασε καίρια τον νομοθέτη προς την κατεύθυνση της διατήρησης του αστικού κριτηρίου για τον καθορισμό των δικαιούμενων σε παράσταση προσώπων, αντί της επιλογής ενός αμιγώς ποινικού κριτηρίου για την ενεργητική νομιμοποίησή τους.²

Η ως άνω αστική αξίωση πρέπει να είναι ενεργός κατά τον χρόνο υποβολής της δήλωσης παράστασης. Όπως σημειώνεται στην Αιτιολογική Έκθεση, «καταλυτικά της αστικής αξίωσης γεγονότα που έχουν ήδη επέλθει κατά το χρόνο της δήλωσης προς υποστήριξη της κατηγορίας (όπως λ.χ. η απόσβεση της αξίωσης ή η παραγραφή) αποκλείουν κατ' άρθρο 63 την ενεργητική νομιμοποίηση του παθόντος», εφόσον προβληθούν σχετικές αντιρρήσεις εκ μέρους του κατηγορουμένου. Αντίθετα, για το χρονικό διάστημα μετά την υποβολή της δήλωσης, το νέο άρθρο 65 ΚΠΔ ορίζει ότι η απόσβεση με οποιοδήποτε τρόπο της αστικής αξίωσης δεν επιφέρει κατάργηση του δικαιώματος παράστασης προς υποστήριξη της κατηγορίας. Η τελευταία αυτή ρύθμιση – που αντανακλά, πάντως, προϋφιστάμενες τάσεις της νομολογίας – εμφανίζεται κάπως προβληματική, στο μέτρο τουλάχιστον που επιτρέπει

“Αποδίδεται πλέον με σαφήνεια, όπως κατ' επανάληψη επισημαίνεται στην Αιτιολογική Έκθεση, ο “προεχόντως ποινικός χαρακτήρας της παράστασης του αδικηθέντος”

στον αδικηθέντα να παραστεί προς υποστήριξη της κατηγορίας και στις περιπτώσεις ακόμα που έχει αποζημιωθεί και ικανοποιηθεί πλήρως για την αδικία που του έγινε, χωρίς να είναι σαφές γιατί στην περίπτωση αυτή, της επιγενόμενης δηλαδή ικανοποίησης του παθόντος, ο κατηγορούμενος θα πρέπει να τίθεται σε χειρότερη μοίρα (αντιμέτωπος με την «εκδικητική» συμμετοχή του αδικηθέντος) από τον υπαίτιο ενός αδικήματος που προλαβαίνει να

εξοφλήσει τις σχετικές αξιώσεις πριν από την ενάσκηση του δικαιώματος του άρθρου 63.

Η κατάργηση της πολιτικής αγωγής, συνεπάγεται σημαντική (και ευπρόσδεκτη) απλούστευση των διατυπώσεων για την δήλωση της παράστασης και την συμμετοχή του αδικηθέντος στην ποινική δίκη. Σύμφωνα με το νέο άρθρο 67 ΚΠΔ, η παράσταση στο δικαστήριο επιτρέπεται χωρίς έγγραφη

¹ Για τον μικτό χαρακτήρα της πολιτικής αγωγής βλ. μόνο Ν. Κ. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 4η έκδ. 2012, σελ. 83 επ.

² Βλ. ήδη κριτικά Κακαβούλη, Υποστήριξη της κατηγορίας: Μια τύπος μετεξέλιξη της πολιτικής αγωγής, ΠοινΧρ ΞΘ' (2019), σελ. 478 επ.

προδικασία, κατά τα μέχρι πρότινος ισχύοντα στις περιπτώσεις όπου ο πολιτικός ενάγων ζητούσε μόνο χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης ή ψυχικής οδύνης. Και εδώ, πάντως, υπάρχουν, νομίζω, περιθώρια προς κριτική, με δεδομένο ότι η σχετική δυνατότητα αναγνωρίζεται «το αργότερο ώσπου να αρχίσει για πρώτη φορά η αποδεικτική διαδικασία στο ακροατήριο». Καταργήθηκε, έτσι, χωρίς εμφανή αιτία, η δυνατότητα υποβολής της δήλωσης στην μετ' αναβολή δίκη, όταν η αναβολή έχει δοθεί για κρείσσονες

“ Η κατάργηση της πολιτικής αγωγής, συνεπάγεται σημαντική (και ευπρόσδεκτη) απλούστευση των διατυπώσεων για την δήλωση της παράστασης και την συμμετοχή του αδικηθέντος στην ποινική δίκη. ” ”

αποδείξεις, δημιουργώντας έτσι ένα αχρείαστο τυπικό ανάχωμα στην συμμετοχή του αδικηθέντος στην ποινική δίκη και «τιμωρώντας» όσα θύματα παρέλειψαν ή απέτυχαν για οποιονδήποτε λόγο να παρασταθούν στην αρχική δικάσιμο.³

Σύμφωνα με το άρθρο 84 του νέου ΚΠΔ, η δήλωση είναι απαράδεκτη, αν δεν περιέχει συνοπτική έκθεση της υπόθεσης για την οποία παρίσταται κάποιος προς υποστήριξη της κατηγορίας και τους λόγους στους οποί-

ους στηρίζεται η αστική του αξίωση. Διατηρείται, έτσι, η υποχρέωση του δηλούντος να μνημονεύει στη δήλωσή του τα πραγματικά περιστατικά που θεμελιώνουν το έγκλημα, την ζημία που ισχυρίζεται ότι υπέστη και το είδος αυτής στην οποία στηρίζεται η αστική του αξίωση, καθώς και τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ της πράξεως και της υλικής ζημίας ή της ηθικής βλάβης, εκτός αν από τη φύση της πράξεως η βλάβη είναι αυτονόητη. Προσοχή, επίσης, θέλει η διατήρηση (στο άρθρο 63) της υποχρέωσης εφάπαξ καταβολής «τέλους παράστασης», μέσω παραβόλου υπέρ του Δημοσίου αξίας

³ Βλ. τις προειδοποιήσεις του Δημάκη, Η πολιτική αγωγή κατά το Σχέδιο του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ΠοινΧρ ΜΕ' (1995), σελ. 1141 (1170), και του γράφοντος, Σκέψεις γύρω από την «παρεμπύπτουσα» (ή μήπως «προπαρασκευαστική»;) απόφαση περί αποβολής της πολιτικής αγωγής, τα ένδικα μέσα κατά αθωωτικών αποφάσεων και την παράσταση του πολιτικώς ενάγοντος προς υποστήριξη της κατηγορίας, ΠοινΧρ ΞΔ' (2014), σελ. 641 (649).

40 ευρώ, το οποίο πρέπει να προσκομίζεται, επί ποινή απαράδεκτου, κατά τον χρόνο της δήλωσης και καλύπτει την παράσταση μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης. Από το άρθρο 84 καταργήθηκε, αντίθετα, η υποχρέωση διορισμού αντικλήτου στην έδρα του δικαστηρίου αν αυτός που κάνει τη δήλωση δεν διαμένει μόνιμα εκεί. Πλέον ο διορισμός αντικλήτου είναι προαιρετικός, ενώ ο πληρεξούσιος δικηγόρος του υποστηρίζοντος την κατηγορία, που έχει διορισθεί νόμιμα και έχει γνωστοποιηθεί στην προδικασία ή στο ακροατήριο, είναι σε κάθε περίπτωση αυτοδικαίως και αντίκλητος.

Ο νέος Κώδικας περιέχει ακόμα ρυθμίσεις που αναβαθμίζουν τον ρόλο του παριστάμενου προς υποστήριξη της κατηγορίας στην προδικασία. Έτσι, στην παράγραφο 4 του άρθρου 82 διευκρινίζεται ότι ο παριστάμενος για την υποστήριξη της κατηγορίας αποκτά την ιδιότητα του διαδίκου αμέσως μετά την κατά τους νόμιμους τύπους δήλωσή του, ενώ στο άρθρο 107 ορίζεται ότι μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας ήδη από την στιγμή που ο ύποπτος θα κληθεί σε παροχή εξηγήσεων (και όχι μόνο από το χρονικό σημείο που ο ήδη κατηγορούμενος θα κληθεί σε απολογία ή θα εκδοθεί εναντίον του ένταλμα σύλληψης ή βίαιης προσαγωγής). Αντίστοιχα, το άρθρο 85 ορίζει πλέον, ότι αντιρρήσεις κατά της δήλωσης για υποστήριξη της κατηγορίας μπορεί να προβάλλει πλέον και ο ύποπτος (και όχι μόνο, όπως προηγουμένως, ο κατηγορούμενος).

Τέλος, προσοχή απαιτούν οι μεταβατικές διατάξεις του νέου Κώδικα. Σύμφωνα με το άρθρο 588 παρ. 2, οι ειδικές διατάξεις που προβλέπουν δικαίωμα παράστασης προς υποστήριξη της κατηγορίας (ακόμα και από μη δικαιούμενα κατά τον Αστικό Κώδικα πρόσωπα) διατηρούνται σε ισχύ. Το σημαντικότερο δε, σύμφωνα με το άρθρο 588 παρ. 3, «αστικές αξιώσεις που έχουν εισαχθεί σε ποινικά δικαστήρια παραπέμπονται υποχρεωτικά ως ανεκκαθάριστες στα πολιτικά δικαστήρια, εκτός αν έχουν επιδικαστεί, οπότε ως προς αυτές εφαρμόζονται οι διατάξεις του καταργούμενου κώδικα ποινικής δικονομίας». Η πολιτική αγωγή επιβιώνει έτσι προσώρας στις εν εξελίξει δίκες, και δη σε όποιες το πρωτοβάθμιο δικαστήριο έχει ήδη επιδικάσει τις αστικές αξιώσεις του αδικηθέντος.

novacriminalia

Περιοδική Έκδοση της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων

Συντακτική Επιτροπή: Ι. Αναστασοπούλου, Ν. Βιτώρος, Π. Κουρελέας, Π. Πανταζής, Β. Πετρόπουλος

Καλλιτεχνική επιμέλεια, σελιδοποίηση:

Ίνα Μελέγκογλου - altsys.gr

© Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων

Εμμανουήλ Μπενάκη 24, 106 78 Αθήνα

T.: 210 3820125, 6944506619

F.: 210 3820112

E-mail: hcba@otenet.gr

http://www.hcba.gr

